

ČETIRI ISPRAVE O RAPSKOM PAŠNJAČKOM AGRARU

Nikola Crnković

I.

Srednjovjekovna rapska komuna držala je u svome posjedu sve pašnjake otoka Raba, a kada je proširila svoju vlast i na sjeverni dio otoka Paga,¹ prisvojila je i najveći dio tamošnjih. Trajnom uspostavom mletačke vlasti na istočnoj obali Jadrana poslije 1409. godine, Serenissima unosi promjene u posjednička i užitnička prava na tim pašnjacima, što će djelovati i na mijenjanje društvenoga uređenja komune. Klasno-staleške turbulencije sredinom 15. stoljeća svršit će se uspostavom takvih odnosa između plemića, pučana i distriktualaca koji se neće bitnije mijenjati sve do sredine 19. stoljeća, a na lunjskom poluotoku sve do 1948. godine.

1.

Srednjovjekovni grad Rab, kao politička središnjica otoka, obrambeni je punkt i stanište organizirane društvene zajednice što gospodari svim okolnim otočnim prostorom i kojoj su podložna sva seoska (distriktualna) naselja, sve negradsko stanovništvo. Zapravo, grad je na svome prostoru jedina administrativno-teritorijalna pravna osoba, jedina politička vlast, a njezin je oblik municipalitet, gradska samouprava. Ono pak što je najvažnije za formiranje agrarnih odnosa grad, gradske ustanove i građani drže u svome vlasništvu, u posjedu ili na uživanju, sve (ili gotovo sve)² tlo, svu obradivu i neobradivu zemlju, pašnjake, lokve, morske uvale, ribolovišta, sve što je na kopnu ili u blizini obale, što se koristi ili je moguće koristiti.

Obradiva zemlja najvećim je dijelom u privatnom posjedu rapskih građana te crkvenih ili svjetovnih ustanova, a tek malim dijelom u posjedu grada kao pravne osobe. Što se tiče šuma i pašnjaka, stvar je obrnuta: tu privatnog vlasništva nema, nego je sve u posjedu grada. Tako politička i

¹ Mate Suić, Pag. Uz 510. obljetnicu osnutka novoga Paga, Pag 1953, str. 36—37.

² Iznimka su zapravo samo oni samostani i crkve što su dislocirani izvan grada.

gospodarska oblast rapske komune obuhvaća cijeli otok Rab i njemu pripadajuće otočiće Sv. Grgur, Goli, Maman, Sidrenjak, Šaljivovac, Laganj veli i Laganj mali, Dolfin, Trstenik, Sv. Juraj, Dolin, Mišnjak i Lukovac. Drugi dio posjeda te komune, s kojim je ona kao svojim sastavnim dijelom 1409. dospjela pod mletačko vlasništvo, jest sjeverni dio otoka Paga. To je ona trećina toga otoka (dužinska a ne prostorna) što počinje rtom Lun i stere se do crte što spaja Podgorski kanal sa sjevernim dijelom Paškog zaljeva kod Caske, te od žala Katarelac u tome zaljevu do uvale Slatina na Kvarneriću,³ obuhvaćajući današnja naselja Lun (s lukom Tovarnale i zaselcima Dudići, Gager i Jakišnica) te Novalju, Staru Novalju i Casku.

Na početku 15. stoljeća rapsko gospodstvo nad tim dijelom Paga još nije stabilizirano. Naime, otok Pag — u cjelini, a ne samo njegov sjeverni dio — već je više od dva stoljeća (od 1192) razlogom i poprištem sukoba jakih okolnih municipija, Raba i Zadra, koji se žele pomoći paških solana, polja i pasišta. U toj borbi, u pozadini koje bijahu Venecija i Hrvatsko-Ugarsko kraljevstvo, stradali su stara otočna metropola Keša i Novalja, a nova otočna središnjica, Pag, ako je na trenutke i znao steći status samostalnoga municipija, nikako nije uspijevaos osigurati takav položaj za dulje vrijeme.⁴ Političke su prilike osobito nestabilne u drugoj polovini 14. stoljeća. Samo u razdoblju od Zadarskog mira 1358. do 1409. godine sjeverni dio Paga devet je puta promijenio municipalnoga gospodara.⁵ Takva nestabilnost sigurno se očitovala u gospodarskoj i društvenoj sferi. U navedenu razdoblju taj dio otoka Paga bio je u posjedu rapske općine samo tri puta u vremenskom trajanju jedva nešto više od četvrt stoljeća, pa su sve pravne i običajne tradicije u agrarnim odnosima sigurno bile ozbiljno narušene.

2.

Sve što znamo o rapskom agraru od 12. do 15. stoljeća temelji se isključivo na odredbama Rapskoga statuta iz 1326. godine.⁶ Seljaci, budući da nisu imali vlastite zemlje, zakupljivali su je od građana i koristili u skladu s odredbama pismenoga ugovora. Zanimljivo je da u Rapskom statutu nije utvrđena visina gospodareve rente od zemlje. Sadrži samo naredbu da se obje strane moraju pridržavati ugovora. To je posjednicima⁷ pružalo mogućnost da slobodno utvrđuju rentu, što je moglo ići samo na štetu težaka — kolona. Druga je specifičnost toga Statuta što pomno utvrđuje radne obveze

³ Tu stoljećima staru među označuju dvije točke: Ivča jama i Stomorica.

⁴ M. Suić, n. dj., str. 36—43.

⁵ Od 1358. godine Novalja i lunjski poluotok zajedno s južnim dijelom otoka kratko su vrijeme pod vlašću Zadra, zatim do 1372. pod Rabom, otada do 1376. opet pod Zadrom, zatim od 1380. u sklopu paške općine, pa već za dvije godine opet pod Rabom, zatim od 1397. nanovo pod Pagom, od 1400. pod Rabom, oko 1404. pod Zadrom i Napokon od 1407. pod Rabom. Isp. M. Suić, n. dj., str. 43—51.

⁶ Rapski statut objavili su Ugo Inchiostri — A. G. Gazigna, Gli statuti di Arbe con prefazione e appendice di documenti inediti o dispersi (Statutum Magnifice Comunitatis Arbensis), Archeografo Triestino, Nuova serie, vol. XXIII/1899—1900, fasc. I, str. 59—100; u istome volumenu fasc. II, str. 355—417; u vol. XXIV — supplemento, Trieste 1902, str. 91—117.

⁷ S obzirom na veličinu otoka ovdje nije primjerena uporaba termina veleposjed i veleposjednik.

težakove na zakupljenoj zemlji.⁸ Iz svega toga proistječe da se relacija kolon — gospodar tretira kao privatnopravni odnos te da se javna vlast u njega upliće samo ako nije pismeno utanačen, i to tek kao zaštitnik primjerena korištenja prirodnih dobara, tražeći da se zemlja obrađuje na najbolji mogući način. Osobitost je Rapskoga statuta također što odnos gospodar — kolon obilježava izrazom ortaštvo, »*laborandis pro socedos*«,⁹ a što jamačno upućuje na drevnost toga pravnog instituta na Rabu.

Pašnjačkom agraru posvećena je trideseta glava Rapskog statuta pod naslovom »O stoci što se daje i što se prima na pašu«.¹⁰ Proizvodni odnos na pašnjacima temelji se na posjedu stoke i na pravu korištenja općinskih pašnjaka. To pravo imaju samo rapski građani, a time i isključivu mogućnost da posjeduju vlastita stada. Pastir je najamnik koji u naknadu za čuvanje, napasanje, mužu, strig i ostale poslove oko blaga dobiva godišnje trećinu vune i sira te četvrtinu mladunčadi, i od svake stotine u stadu pet glava. Tako je na pašnjacima Raba, Sv. Grgura, Golog otoka i Dolina (ostali se otočići ne koriste kao pašnjaci, ili samo povremeno), a na sjevernom dijelu otoka Paga režim korištenja pašnjaka, odnosno položaj pastira na njima posve je drukčiji. U Rapskom se statutu izrijeком kaže za novaljske i lunjske pastire »neka za svoje nastojanje blaga uzimaju životinje na pašu po drevnom običaju; tako da ne mogu primiti glave od stotine,¹¹ niti kako je gore rečeno«.¹² Zbog nedorečenosti ove odredbe zapravo ništa ne doznajemo o položaju tih pastira, osim da je bio određen drevnim običajnim pravom, pa o njemu možemo samo nagađati iz agrarnih odnosa što su se na tome području očuvali u 19. i 20. stoljeću. Unatoč manjkavostima ove statutarne odredbe, ona je ipak vrlo važna jer ističe činjenicu da su se pašnjaci na sjevernom dijelu otoka Paga jamačno još od antičkih vremena koristili drukčije nego rapski. Njihovo se korištenje temeljilo na pravnoj tradiciji stare Cisse, odnosno ranosrednjovjekovne Keše. To gradu Rabu, kao što je poznato, neće smetati da ih uživa kao i ostale svoje pašnjake. Pače, ostat će mu u posjedu dulje od svih ostalih, stvarno do 1945, a pravno do 1948. godine.¹³

⁸ »(. . .) si vero pactum non fuerit inter ipsos specificatum, tunc, qui acceperit ipsas terras vel hortos ad laborandum teneatur et debeat arare ipsas terras vel hortos tribus vicibus ad minus, et in quarta vice seminare; et si cum sapa voluerit ligonizzare terras vel hortos, teneatur ad minus sappare bis et tertia vice seminare . . .« V. bilj 6, str. 88.

⁹ Tako stoji u naslovu VIII. glave treće knjige Statuta, v. bilj. 6, str. 67. **Cesare De Pellegrini-Danieli**, Sulla colonia dalmata, Zadar 1896, str. 14, ističe kako je to jedini takav slučaj u statutima dalmatinskih gradova, a **Milorad Medini**, O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnošaja u Dalmaciji, Zadar 1920, str. 116—117, navodi kako i brački statut razlikuje pojmove »pastor, gastaldo vel socius«, ali se to odnosi samo na slučaj dvovlasničkih odnosa nad stadom. Zato zaključuje kako nema sumnje da se u nekim slučajevima i »odnošaj pastira i gospodarca smatrao kao društvo«.

¹⁰ **U. Inchiostri — A. G. Galzigna**, n. dj., str. 99—100.

¹¹ Misli se da tu pastiri ne mogu godišnje dobiti pet glava blaga od stotine, kao što dobivaju na Rabu, niti da na Pagu vrijede ostale odredbe Statuta što se odnose na pašnjake i pastire na otoku Rabu.

¹² Očito se radi o reliktu druge imovinsko-pravne i socijalne tradicije, a ne rapske: »Sed Pastores Novaliae et Loni de satisfactione suae pastoriae accipient bestias ad pascendum, secundum antiquam consuetudinem; tunc non possint ponere capita pro centenario, nisi ut dictum est supra.« V. bilj. 6, str. 100.

¹³ **Nikola Crnković**, Pašnjaci grada Raba 1409—1948. Prilog istraživanju agrarnih odnosa, Rapski zbornik (u tisku).

O razvoju pašnjačkog agrara nakon 1409. godine govore nam isprave što ih ovdje objavljujemo. Prva, najvažnija i zapravo ključna isprava je dukal Francesca Foscarija od 27. svibnja 1441. godine. Iz njega doznajemo kako je do 1409. i neposredno nakon te godine rapski municipij davao općinske pašnjake u zakup svojim građanima za 900 libara godišnje. Tada dolazi velika promjena: Rabljani su, navodno dragovoljno, ustupili te pašnjake Sinjoriji.¹⁴ Razlaže se kako su uzrok takvu ustupku razmirice prigodom periodičnih razdioba pašnjaka, kada su građani, jagmeći se za njima, činili jedni drugima svakojake opačine.

Jagma kao razlog razmiricama upućuje na to da je zakupnina bila razmjerno niska, vrlo povoljna za zakupnike, da je predstavljala povlasticu, te su se tim pravom željeli koristiti svi građani, a ne samo povlašteni pojedinci. Poznati nam izvori ništa ne govore o tome kakav je bio periodični red razdiobe. No, takav je red nedvojbeno postojao jer ga izrijekom spominje ovaj dukal. Zato se nameće pitanje: kako to da razdioba pašnjaka poslije 1409. postaje nerješivim problemom? Logičan je odgovor da su se etabliranjem mletačke vlasti pojavili ili osnažili novi faktori u pašnjačkom agraru: da je nova politička situacija favorizirala neke građane pa oni traže novi razdjelbeni red ili da je promjena količine pašnjačkoga fonda poremetila taj red, te građani zbog antagoniziranih staleških odnosa ne mogu to pitanje riješiti bez posredovanja Sinjorije. Takve se pretpostavke međusobno ne isključuju pa je moguće i njihovo zajedničko djelovanje u smjeru uspostave novoga pašnjačkog agrara.

Nema dvojbe da u ovo doba u Rabu postoji određeni društveni sloj koji u uvjetima mletačkoga vrhovništva teži jačanju svoga materijalnog položaja i prevazi svoga političkog utjecaja. U svim dalmatinskim komunama evidentan je proces društvenog raslojavanja. Od stanja u razdoblju od 10. do 12. stoljeća u kojem unutar gradova nema jasnijih staleških razlika, te se distingviraju samo *clerus et populus*, oblikuje se stanje u kojem je sve očitija uloga gradskoga nobiliteta. Moguće je, dakle, da je favoriziranje plemstva u Rabu dobilo takve razmjere te se to pretvorilo u nerješiv staleški sukob. Zatrovanost društvenih odnosa bila je, čini se; tolika da su se sukobljene strane mogle složiti samo za besmisleno rješenje na vlastitu štetu.¹⁵ Teško je naći primjer u dalmatinskoj povijesti da je sličnu nerazboritost učinila bilo koja druga gradska komuna.

Takav je postupak zaista zapanjujući. Njime je drevni posjed grada postao vlasništvom vrhovne državne vlasti, njegovom regalijom. Situacija u kojoj se grad lišava svoga imetka morala je zaista biti dramatična, staleške opreke dovedene do usijanja. Stoga je opravdano pretpostaviti da je na razjarivanje tih opreka djelovao i novi posjed grada Raba na otoku Pagu.

¹⁴ To se izražava višesmislenom frazom kako rapska »Comunitas fuit contenta quod redditus ipsorum Pascuorum esset Nostri Comunis...« (v. niže, str. 136).

¹⁵ Iako se gradski patricijat pokazivao spremnim za svakojake ustupke mletačkoj vlasti, u ovoj prigodi teško je kriviti samo taj sloj. Može biti da je takvu rješenju više inklinirao gradski plebs, koji se, budući da nije imao što izgubiti, mogao uzdati kako će prijenosom vlasništva na Veneciju dobiti pravo uživanja pašnjaka kao ravnopravan partner plemstvu.

Spomenuli smo kako se posjedovni odnosi na sjevernom dijelu toga otoka nisu stabilizirali sve do 1409. Sigurno se nakon te godine moralo postaviti pitanje razdiobe pašnjaka što ih se domogla rapska općina. Ne postoje izvori koji bi govorili kada i kako je ta općina ušla u posjed pojedinih paških pašnjaka. U 19. stoljeću priznat će se legalitet zatečena stanja te se kao posjed rapske općine uzimaju četiri pašnjaka na lunjskom poluotoku: Lun, Jakišnica, Sveti Vid (zajedno sa Sv. Ivanom) i Veli kanat,¹⁶ te dva južno i jugoistočno od Novalje: Špital i Prozor.¹⁷ Samoju Novalji, Staroj Novalji i Caski ostavljeni su samo pašnjaci Zaglava, Močišnjak, Gaj i Rtić, jedini relikvi nekadašnjih posjeda antičke Cisse i srednjovjekovne Keše.

Ako je, dakle, riječ o jagmi, ona se prvenstveno mogla javiti zbog pašnjaka na novoj rapskoj stečevini na otoku Pagu, tamo gdje nije bilo ustaljena reda njihove razdiobe kao na Rabu. Dakako, s toga prostora prenijela se onda na sve pašnjake, te problem njihova zakupljanja prerasta u načelno pitanje društvenih odnosa i vaga za njihovu odmjenu.

Valja ipak reći kako sva ova razlaganja geneze fatalnoga staleškog sukoba zbog općinskih pašnjaka teško mogu objasniti takvu njegovu zaoštrenost koja je skupinu uglednih rapskih građana, odgovornih čuvara municipaliteta toga grada, navela da izvrše nešto nalik činu počinjenu u stanju samoubilačke zaslijepjenosti, da vlastitu društvenu zajednicu liše skupoga imetka. Zato je umjesno pretpostaviti da je Venecija, jamačno nastavljajući državno-pravnu tradiciju iz prethodnih razdoblja, imala neku pravnu osnovu da te pašnjake uzme kao svoju regaliju, da ih, dakle, reuzurpira. Naime, ti su pašnjaci, možda, i prije bili regalija,¹⁸ te je zapravo s te osnove najam od 900 libara godišnje bio tribut rapske općine vrhovnoj državnoj vlasti. Na to upućuje i izraz »*redditus*« u odnosnoj rečenici, što znači da Sinjorija tretira preuzimanje pašnjaka kao povratak nečega što joj je već bilo pripadalo ili kao vlasnost ili kao pravo. Uz ovo ipak moramo dodati kako na susjednim otocima Venecija nije izvršila takvu uzurpaciju.¹⁹

4.

Ostavljajući sva ova pitanja otvorenima, želimo istaknuti glavne razloge zbog kojih izvore što ih ovdje prikazujemo treba, objavljivanjem, dati našoj znanstvenoj javnosti na korištenje.

Na prvome mjestu, dukulom Francesca Foscarija 1441. određen je godišnji tribut što će ga rapska komuna ubuduće plaćati Veneciji na ime prava korištenja pašnjaka. Iako gotovo upola smanjen ovim rukalom,²⁰ tribut ostaje

¹⁶ U starijim izvorima Puntaloni, Gemini, S. Vito i Mandra grande. V. arhivski fond općinskog poglavarstva Rab (u daljem tekstu HAR, JU-21), kut. 187—190.

¹⁷ Spis Dalmatinske vlade br. 22623/3089 od 4. prosinca 1846, HAR, JU-21, kut. 189, fasc. 1, prilog G.

¹⁸ Isp. **Ivan Beuc**, Osorska komuna u pravno-povjesnom svjetlu, Vjesnik Državnog arhiva Rijeka, sv. 1, Rijeka 1953, str. 20—22.

¹⁹ Postupak Venecije na Rabu zaslužuje pažnju istraživača tim više što je ona ustrajala u tome posjedu iako su Rabljani, osvijestivši se pod utjecajem mletačke fiskalne politike, tražili povratak pašnjaka u svoje vlasništvo, kao što nam pripovijeda duka od 1441. što ga ovdje objavljujemo.

²⁰ Kao što se vidi iz dukala, Venecija je podigla zakupninu za pašnjake od 900 na 6500 libara godišnje, pa su zakupci i općina zapali u dugove.

vrlo visok i iznosi 3000 libara, što znači da je Rab plaćao Veneciji znatno više nego druge dalmatinske komune, primjerice, dvostruko više nego Cres i Osor zajedno. To se neće izmijeniti punih 430 godina, znači, ni jedno vrijeme poslije propasti Mletačke Republike. Rab je stoga u nepovoljnijem položaju od drugih gradskih općina i to će svakako utjecati na njegov dalji razvoj.

Ovi su izvori očevidnik mletačke fiskalne politike od 15. do 17. stoljeća jer pokazuju jedan od načina kako je Venecija stjecala regalije i kako je njima raspolagal. Oni su jednako tako zoran pokazatelj mletačke staleške politike, koja je svrha da favoriziranjem plemstva kao imovno jakoga i politički vladajućega sloja, osigura stabilitet svoje vlasti na ovim prostorima. Samim time oslikavaju određeno društveno stanje i faktore njegova okamenjivanja u idućim stoljećima, te zanimljiv način ukidanja staleških razlika u korištenju pašnjaka u 19. stoljeću. Na vrlo složene socijalne i gospodarske aspekte pašnjačkog agrara i njegova razrješavanja upozorio sam u svome radu Pašnjaci grada Raba 1409—1948, kome su upravo izvori što ih ovdje objavljujemo bili okosnica.²¹

Ističem na kraju kako se naša historiografija do sada nije bavila problematikom pašnjačkog agrara ni kao gospodarskim niti kao socijalnim faktorom u našoj prošlosti, iako je ona u ovim podnebljima imala vrlo veliki značaj. Robni karakter stočarske proizvodnje, što je osobito karakteristično na Rabu i Pagu, stvarao je preduvjete da se i u najnepovoljnijim okolnostima gospodarskoga propadanja Venecije vrši kakva-takva razmjena dobara što skromni poljodjelski resursi gotovo uopće nisu dopuštali, pogotovo zbog autarhičnosti svoga naturalnog privređivanja. S druge strane, pastiri, najniži podložnički sloj prošlih stoljeća na ovim prostorima, zajedno s težacima — kolonima na liniji su fronte klasnoga sukoba s feudalnim gradom. Staleške čarke između plemića i pučana samo su jagma za što većom participacijom u feudalnim privilegijama grada nad distriktom, a u pravu bit klasnoga odnosa sela i grada ne možemo proniknuti bez poznavanja uvjeta života i privređivanja toga podložničkog sloja.

To su samo neki smjerovi istraživanja u kojima se ovi izvori mogu koristiti ili na koje nas mogu potaknuti, i već samo zbog toga zaslužuju da budu objavljeni.

5.

Ni jedan od izvora što ih objavljujemo nije nađen u izvornom obliku. Dukal Francesca Foscarija od 27. svibnja 1441. godine rukopisni je prijepis — sudeći po papiru plave boje, veličine 29,5 × 20,5 cm — iz druge polovine 19. stoljeća, a nađen je u Historijskom arhivu Rijeka, u arhivskom fondu Općinskoga poglavarstva Rab u svežnjevima građe o »Lunskom pitanju«.²² Budući da se prijepis nalazi u svežnju starih rapskih isprava, koje su tiskane kao dokumentacija uz podneske što su ih predlagači razrješavanja pašnjačkoga agrara slali raznim oblastima u Zadru i Beču, te budući da ima slovnu oznaku kao i tiskani spisi, jamačno je pisan kao predložak za tisak te isprave. Zato valjanosti ovoga rukopisnog predloška treba dati jednaku vjeru kao i ostalim tiskanim dokumentima.

²¹ V. bilj. 13.

²² Isto, v. navlastito uvodni dio.

Iz toga su svežnja također dva tiskana prijepisa ugovora što ih objavljujemo. Ugovor od 5. travnja 1642. sklopili su ovlašteni zastupnici državne vlasti sa zadarskim građaninom Jerolimom Borgom. Njime su utanačeni uvjeti kupoprodaje prava na godišnji tribut od 3000 libara što ih je mletačka državna riznica dobivala od grada Raba na ime zakupa pašnjaka. Time je regalijsko pravo ustupljeno privatnoj osobi. Drugi ugovor, također tiskani prijepis, sklopljen je 19. siječnja 1871. između zastupnika javne uprave i pravnih zastupnika baštinika obitelji Dominis, koja je 1703. godine kupovinom stekla pravo na kanon od 3000 libara. Vladar Franjo Josip novčanom je darovnicom oslobodio grad Rab daljega plaćanja toga tributa ukidajući ga kao pravni institut, a ugovorom je utvrđeno pravo svakoga pojedinog baštinika na odgovarajuću naknadu u skladu s baštinskim redom. Ovdje zbog toga objavljujemo samo bitni uvodni dio te isprave, budući da bi nas potanka razdioba baštinskoga prava na kanon 3000 libara za ovu prigodu i svrhu opteretila nepotrebnim pojedinostima.

Dukal Pasquala Maripetrija od 23. ožujka 1461. već je objavljen u časopisu Archeografo triestino,²³ ali to ovdje nanovo činimo jer tvori glavnu svezu među ostalim izvorima što ih ovdje objavljujemo. U njemu je najjače istaknuta socijalno-politička nota pašnjačkoga agrara jer utvrđuje da plemići imaju pravo zakupa dvije trećine rapskih pašnjaka, a pučani (= građani neplemići) jednu trećinu.

Budući da objavljujemo tri isprave s tiskanih prijepisa tih izvora, u potpunosti ćemo se pridržavati njihova oblika transliteracije teksta i obilježavanja kratica, a radi jednoobraznosti, na isti ćemo način izraziti i kratice izvora (dukal 1441) što ga objavljujemo iz njegova rukopisnog prijepisa. Na nekoliko mjesta, gdje je to nužno radi lakšega shvaćanja bitnih dijelova teksta, intervenirali smo dopunom stavljenom u uglate [] zagrade.

II.

[1]

Dukal Francesca Foscarija od 27. svibnja 1441. godine kojim se određuje da ubuduće godišnja zakupnina što je grad Rab plaća Veneciji za korištenje pašnjaka ne iznosi više 6500 libara, nego 3000 libara, a da se dug Raba mletačkoj državnoj riznici, svota kojega je 24359 libara, isplati u osam jednakih godišnjih obroka. Dukalom se otklanja povratak pašnjaka u vlasnost rapske komune, a daje sloboda tome municipiju da razdiobu pašnjačkih čestica pojedinim korisnicima vrši ždrijebom ili nagodbom svakih pet ili deset godina, po vlastitu nahodjenju.

Affictus Pascuorum Arbi librarum 3000.
1441. 27. Maij

Franciscus Foscarij Dei Gratia Dux Venetiarum etc. Nobilibus, et Sapientibus Viris Andreae Calbo de suo mandato Comiti Arbi, et Successoribus suis

²³ U. Inchiostri — A. G. Galzigna, n. dj., vol. XXIV, supplemento, str. 93—95.

fidelibus dillectis salutem et dilectionis affectum: Significamus Vobis, quod in Nostris Consiliis Rogatorum die 27. Maij captae] fuerunt partes infrascriptae, et primo pars infrascripta. Cum pro parte Nostrae fidelis Comunitatis Arbi expositum Nobis fuit per Christophorum de Dominis, et Hermolaum de Hermolais suos hon: Oratores, quod alias dum pascua illius Insulae erant in ipsa Comunitate, illa affictabantur nonigentis Libris vel circa: sed postquam ea Comunitas fuit contenta quod redditus ipsorum Pascuorum esset Nostrae Communis, ipsa Pascua affictata fuerunt ultra L. 6500., et hoc processit propter voluntates Civium, qui unus in despectus alterius querebat habere dicta Pascua: pro quibus illi, qui habuerunt ea sunt debitores Nostrae Communis in L. 24359., quos debitores sunt impotentes solvere, et tandem pro evitandis huiusmodi debitis, et ut ipsi fideles Nostrae non veniant ad extremam consumptionem, supplicaverunt, ut dignamur ea Pascua ipsi Comunitati concedere, sicut antiquibus habebat, et habita informatione, et matura consideratione super dicta materia: sit pium subveniri ipsi Nostrae fidei Comunitati Arbi, Vadit pars quod de caetero dicta Pascua nostra dentur ad Affictum dictae Nostrae Comunitati Arbi cum hijs conditionibus, quod ipsa Comunitas solvere debeat annuatim Camerae Nostrae L. $\frac{m}{3}$ parvorum, et quod

Comes Noster Arbi praesens, et futuri, simul cum deputatis, vel deputandis a Consilio illius loci, debeat tanquam pretium cuiuslibet Postae ipsorum Pascuorum, sicut sibi videbitur redducendo pretia ipsorum omnium Pascuorum ad summam ipsorum trium millium librarum, et ipse Postae dentur per texeras vel concordium inter Cives illius Loci secundum qualitatem, et conditionem, et necessitatem ipsorum Civium ad tempus Annorum quinque usque decem, sicut Comunitati, et dictis Deputatis cum Deputandis a Consilio videbitur: et istud jdem observatur pro tempore futuro: et si dicta Comunitas, et fidelis²⁴ nostri praedicti non solverent ut dictum est non gaudent presenti gratia et concessione: et quia ipsi fideles Nostrae Arbi sunt debitores pro Pascuis, statuatur eis terminus Annorum octo ad solvendum, singulo anno solvendo ratham ipsius debiti, et po debitis daturum habeant terminum annorum quatuor ad solvendo ratham singulo Anno, et si dictas Comunitas et fideles Nostrae praedicti, aut aliquis eorum non satisfaceret aliquo tempore debitum suum ut supra dictum est, non gaudeat dictis omnibus concessionibus et gratiis.

Item dicta die postea fuit capta alia pars corrigens suprascriptam, quod dicta Pars confirmetur: sed in hoc tantum corrigatur, quod ubi dicit, quod Comes Arbi cum Deputatis, vel Deputandis a Consilio illius Loci debeat taxare pretium, cuiuslibet Poste, et dare postea per texeram, vel concordium. Ita praesens Comes, et ille, qui est idone[us] debeant esse illi, qui habito prius Consilio ab illius Civibus, qui sibi videbuntur exequantur dictam partem absque illius de Consilio, te tanquam Postas, et dent per texeras, vel concordium Postas Pascuorum iuxta continentiam ipsius partis, et faciant alia contenta in ipsa parte ipsi Domini Rogatores pro ut eis duobus rectoribus videbitur, et ita observatur pro tempore futuro. Quam cum suprascriptis Nostris Consiliis Vobis Scribimus, et mandamus, quatenus praedictas Partes, et contenta in eis observare, et observari facere inviolabiliter debeatis, facientes

²⁴ Trebaló bi stajati »fideles«.

has Nostras Litteras in Actis Cancellae Vestrae Regiminis ad futurorum memoriam registrari, et registratas restitui oratoribus ante dictis.

Datum [in] Nostro Ducali Pallatio die 27. Mensis Maij, Inde 4-ta 1441.²⁵

[2]

Dukal Pasquala Maripetra od 23. ožujka 1461. godine kojim se nanovo potvrđuje kako se pašnjaci što ih Venecija daje u zakup rapskoj komuni za 3000 libara godišnje imaju dijeliti pojedinim korisnicima tako da dvije trećine pašnjaka dobiju plemići, a jednu trećinu rapski pučani, s tim da plemićki zakupci daju 2000, a pučanski zakupci 1000 libara godišnje.

Pasqualis Maripetrus Dei gratia Dux Venetiarum etc. nobilibus et sapientibus viris Bartholomeo Bembo de suo mandato comiti Arbi et successoribus suis fidelibus, delectis salutem et dilectionis affectum.

Significamus vobis quod cum nostro collegio habente a nostro consilio rogator plenissimam auctoritatem die XXIII mensis instantis ad tria capitula nostro Dominio porrecta per fideles nostros Damianum Barberium, Marinum de Sfuma et Michaellem Spirondello oratores universitatis populi civitatis nostre Arbi fecimus responsionem prout ad unum quoque ipsorum videbitis contineri.

Ad primum cum sit che per la V. illma S. et per el vro conseio de pregadi el fosse terminado per parte in quello messa che dei pascoli i quali quella comunita ha aficto da la v. s. in quela ixola d'Arbe per L. 3000 al anno fosseno divisi in questa forma zoè che zentilhomeni ne havese le do parte per L. 2000 et la università del populo ne havesse una parte per L. 1000 all anno, et questo dovesse esser diuiso et partido per el conte vechio et novo secondo aloro paresse come in quella largiter se contiene. Et in execution de tal parte Misser Justo Guoro el qual fo nostro conte d'Arbe si fese la diuision fra la università del populo come iusto e honesto. Ma perchè nouamente per Misser Bartholomeo Bembo el qual se trova al presente conte in quel logo se intenda divider tal pascoli fra colori [che] hano animali[,] lassado da parte et de fora quelli che non ne hano contra la concession et intention dela gra sua predicta alla università del populo fatta per la opinion sua et vol privar tutti i altri de questo tal beneficio per la V. Illma s. concesso La qual cossa tornaria in gran danno de tuti i altri che i fina questo di non hano animal conziosia che tuti indifferente ne hano avuto et ha al presente et de raxon die hauer et perchè querla università del populo cognosce et intende che la v. s. non ha concesso questa gra più ad uno che adunaltra et che tuti egualmente partecipe. Supplica de gra speciale che essa s. v. piaqui dechiarire che questa gra de pascoli apartignente al populo sia divisa fra tuti del dito populo per lo Rector vechio e nouo come nela parte se contien e come e sta fatto fina al presente si de logo come de tempo e che de questo beneficio ne partecipa cusi quelli che adesso hano animali come quelli che non ne ha et che cadauno voiando meter animali in ditti pascoli

²⁵ HAR, JU-21, kut. 187.

intendano quanti ine possa meter secondo che per i rectori serano taxadi. Intendendo et veramente che se quelli che i serano taxado animalij non hauendo da meter alhora in ditti pascoli: In quella fiada quelli che ne haue-rano possa galder la ditta parte fina che i ditti hauerano animalij e questo se intenda per rata de quelli che ne hauerà: Intendendo etiam veramente che per i ditti rectorij uechio e novo non possa esser taxado più de animalij cento per uno et delà in zoso secondo la condition loro et che per i ditti rectori i sera taxado e questo per più paxe e union de questa terra.

Respondeatur dominium nrum velle quod pascua ipsa non obstante capi-tuolo MCCCCLXV° . . . maij concesso quod in hac parte tm revocatum sit per presentem comitem Arbi partiantur iuxta antiquas consuetudines et formam partium super hoc statutare et sicuti partita fuerunt per nobilem virum fidelium Gauro olim comitem Arbi s. q. uniuersique eorum Iustum nror populi detur partitio sua adeo quod quilibet de pingui et macro equaliter partici-petur sicut equum et iustum est sub pena ducatorum centum sillo comiti. Et non possit presens capitulum revocari sub pena ducatorum centum cuili-bet ponenti aut in contrarium facienti.

Ad secundum Item che quelli che sono stadi cavi deli herbadigi una volta non possi esser fatti in laltra ma che sian fatti do per mandra secondo che al rezimento parerà ancora che al tempo che se hauerà a far tal parte el sia appresso el rector quatro del ditto populo i qual habia a ricordar le condition de tuti perchè essi rectori possa cumpidamente supplir alla intention dela s. v. cum sacramento dado per el ditto populo.

Respondeatur Dominium nostrum esse contentum quod qui fuerit caput herbaticor una vice non possit esse alia immediante in ipso officio sed vacet tanto tempore quanto in eo steterit, et q fiant duo pro qualibet mandrarum sicuti comitibus videbitur, quorum electo ad solum comitem spectet et ad neminem alium iuxta antiquas consuetudines.

Ad tertium Item per che ne sono molti quali voleno galder i beneficij de quella nra cita et in la ixola et non fano le angarie le qual fano loro se supplica la v. illma s. che si piaquì voler che chi hano le angarie debiano hauer et sentir i beneficij et chi non fano ditte angarie non debia neanche participar de ditti beneficij como e iusto e como per le vre lettere ducale se contien et questo se supplica de grā spetial.

Respondeatur q fiat ut petitur quarum auctoritate suprascripta vobis scribimus et mandamus qts suprascripta capitula et responsiones nostras observetur et faciatis inuolabiliter observari facientes has nras literas in actis vri regimis ad successor vestrorum registrari et registratas presentanti restitui.

Datum in nro Ducali Palatio die XXIII Martij Indiot. VIII, M°CCCCCLXI°.

Nobilibus et sapientibus viris Bartholomeo Bembo comiti Arbi et successoribus suis.²⁶

²⁶ V. bilj. 23.

Ugovor sklopljen 5. travnja 1642. godine između zastupnika Ureda državnih prihoda i zastupnika Ureda za prodaju državnih dobara, s jedne strane, te pravnog zastupnika Jerolima Borga, s druge strane, kojim je utanačena kupoprodaja državnoga prihoda od grada Raba u vrijednosti od 3000 libara na ime zakupa pašnjaka. Borgo je na dražbi održanoj 10. srpnja 1640. ponudio svotu od 7000 dukata, isplatom kojih je stekao pravo na tribut što ga je taj grad do tada plaćao mletačkoj državnoj riznici.

AS.

1642. 5 Aprile

15

GL'Illustr. Sign. Nicolò Contarini, Nicolò Dandolo, Paolo Soranzo, Lorenzo Morosini, Tadio Gradenigo, Anzolo Justinian e Zuanne da Ponte, presidenti sopra l'Esation del Denaro Pubblico, e guidici Deputati sopra le Vendite dei Beni di ragion Publica tanto in questa Città, quanto nel stato da Terra e da Mar, in esecution di più Pubbliche Comissioni e particolarmente della parte dell'Eccel. Senato de di 27 Novembre 1637 hanno dato, venduto e alienato siccome per virtù del presente Pubblico Istrumento danno, vendono ed alienano a D. Girolamo Borgo q.m Z. Battista habitante in Zara, come quello che per nome e conto suo D. Lorenzo Testa hà aquistato al Pubblico Incanto in Rialto sotto li 21 Marzo prossimo passato alla presentia di S. S. Illustr. come più offerente per se Heredi e Successori suoi, libero e in perpetuo L. 300.o all'anno, che scode la Città di Arbe di Livello parpetuo per conto Pubblico dalli Nobili e Popolani di quel luoco per Pascoli ed Erbatichi, cioè dalli Nobili due parti e una dalli Popolari, in tutto e per tutto e come nella Polizza d'incanto qui sotto registrata.

Et questa Venditione hanno fatto detti Illustr. Sig. Presidenti, come beni della Serenissima Sig. e per nome di quella per pretio de D. 7000 di Moneta corrente, li quali dal detto D. Lorenzo Testa Levator sono stati pagati e effettivamente esborsati nell'Officio della Cecca a credito del presente Magistrato, cioè un terzo nel deposito dei Galeoti, a due terzi in Cassa del Conservator del deposito come appar dalle partite qui sotto registrate. Ad aver de esteso il suddetto D. Gerolamo Borgo Comprator il suddetto Livello tener, posseder, goder, affitar, disaffitar, donar, alienar, premutar, e disponer come di cosa sua propria, in tutto e per tutto come avrebbe potuto far la Serenissima Signoria mentre la possedeva, costituendo Essi Illustrissimi Signori Presidenti per nome della Serenissima Signoria il detto Comprator Procurator irrevocabile come di cosa sua propria, promettendo anco in nome come di sopra l'evitione e legittima defensione del suddetto Livello in forma.

Adi 10. Luglio 1640. La Polizza d'Incanto **in filza.**

Adi 5 Aprile 1642. La partita di Cecca **in filza.**

Adi 5 detto l'altra partita in filza ecc.

Nicolò Dandolo Presidente
Lorenzo Morosini Presidente
Tadio Gradenigo Presidente
Gio. da Ponte Presidente.²⁷

²⁷ HAR, JU-21, kut. 189, fasc. 1, prilog D.

[4]

Ugovor sklopljen 19. prosinca 1871. godine između zastupnika pokrajinske javne uprave Dalmacije i zastupnika prava na kanon od 3000 libara što ga je grad Rab plaćao na ime zakupa pašnjaka kojim se utanačuje razdioba svote otkupa toga kanona među baštinicima obitelji Dominis koja je na njega stekla pravo kupovinom izvršenom 5. srpnja 1703. godine. Pošto je car Franjo Josip rezolucijom od 7. veljače 1866. naredio da se iz državne riznice isplati potrebna svota (11550 forinta) za rasterećaj grada Raba od toga tributa, sudskim je postupkom utvrđen baštinski red svakoga pojedinog baštinika i odgo-varajuće pravo na participaciju u otkupnoj svoti kanona.

Nell'Ufficio dell'i. r. Procura di finanza dalmata
Zara li 19. diecinove gennaio 1871. milleottocentosettantauno

P r e s e n t i :

I signori D.r Enrico Haan nelle rappresentanze della Pubblica Amministrazione[,] D.r Giuseppe Antonietti nelle rappresentanze della Comune di Arbe[,] D.r Giacomo Ghiglianović nelle rappresentanze delle parti sottoindicate; Nicolò Lana nelle rappresentanze di Giuseppe Grandis; Giuseppe Ziliotto nelle rappresentanze dei minorenni suoi figli.

Con atto 5. Aprile 1642 la Repubblica veneta vendette a Don Girolamo Borgo di Zara il canone di lire 3000 annue, che la città di Arbe riscuoteva a titolo di livello perpetuo per conto pubblico dagli utenti dei pascoli di detta isola, ed in seguito all'ato 5 luglio 1703 tale diritto veniva trasfuso a titolo di vendita ai fratelli Don Girolamo de Dominis Arcidiacono di Zara e Vincenzo de Dominis. Il Diritto di percezione di tale annuo canone continuò a sussistere negli eredi e successori dagli originari aquirenti, e sussiste tut-tavia per modo che sino a questi ultimi tempi venne ai possessori pagato in proporzione delle loro quote. Sua Maestà I. R. Apostolica con Sovrana vene-rabilissima risoluzione 7 febbraio 1866 ha trovato di accordare per atto di Sovrana Grazia dal tesoro dello Stato l'importo di fiorini undici mila cinque-cento e cinquanta (11550) valuta austriaca alla Comune di Arbe, affinché con questo capitale corrispondente indenizzi la famiglia Dominis e consorti pella cessazione del diritto a percepire un canone sui pascoli dell'importo di lire venete 3000.

Fu avvertito in pari tempo che con questa veneratissima disposizione non venne però in alcun modo riconosciuto un titolo legale di essa Comune alla cessazione del canone pascolivo in questione, e rispettivamente alla con-cessione dei mezzi d'affrancazione del tesoro dello Stato per indennizzare la famiglia Dominis e consorti, ma l'avvenuta concessione del sopraindicato capitale alla Comune di Arbe è unicamente un'atto di Suprema Sovrana Gra-zia, col quale, avuto riguardo alle sue limitate circostanze economiche, e collo scopo di darle mano all'incremento delle sue condizioni rurali, veniva offerta ad essa Comune la possibilità di liberarsi una volta per sempre

dall'obbligo del pagamento del canone pascolivo alla famiglia Dominis e consorti. —

(.)

Enrico d.r Haan m. p.
nella rappresentanza della
pubblica amministrazione.

D.r Giacomo Ghiglianović proc. m. p.
Nicolò Lana m. p.
Giuseppe Ziliotto m. p.

Domenico Plenčić testimonio.
Vicenzo Pasini testimonio.²⁸

²⁸ Na istome mjestu, prilog E.

Zusammenfassung

DIE VIER URKUNDEN ÜBER DAS RABER WEIDELAND

Nikola Crnković

Die mittelalterliche Raber Kommune hatte in ihrem Besitz das gesamte Weideland der Insel Rab, und als sie ihre Herrschaft auch auf den nördlichen Teil der Insel Pag ausdehnte, eignete sie sich auch den grössten Teil der dortigen Weiden an. Mit endgültiger Aufstellung der venezianischen Herrschaft an der Ostküste der Adria nach dem Jahr 1409, nimmt Serenissima einige Änderungen im Besitz- und Nutzungsrecht dieses Weidelands vor, was ebenso die Veränderung des gesellschaftlichen Gefüges der Kommune bewirkte. Die Klassen- und Ständeturbulenz in der Mitte des 15. Jahrhunderts wird mit der Herstellung derartiger Beziehungen zwischen dem Adel, dem Bürger und den Dorfbewohnern enden, die sich bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts und im Nordteil der Insel Pag, sogar bis zum Jahr 1948 nicht wesentlich ändern werden.

Die vier Urkunden, die wir hier veröffentlichen, stellen die bestimmenden Rechtsgrundlagen dar, auf denen spezifische Weideagrarbeziehungen hergestellt sind. Diese Quellen sind die Evidenz der venezianischen fiskalischen Politik vom 15. bis zum 17. Jahrhundert, da sie zeigen, wie Venedig Regalien erwarb und wie es darüber verfügte. Sie sind ebenso ein augenscheinlicher Anzieher der venezianischen Ständepolitik, deren Ziel war, durch Favorisierung des Adels, als sehr vermöglicher Schicht und der herrschenden Struktur, die Stabilität seiner macht in diesem Raum zu sichern. Ebendas veranschaulicht Gesellschaftsverhältnisse und die Faktoren deren Petrifikation in folgenden Jahrhunderten sowie ein interessantes Vorgehen in der Aufhebung der Ständeunterscheide in der Nutzung des Weidelands im 19. Jahrhundert.

Schliesslich stellt die Veröffentlichung dieser Urkunden ein Versuch dar, die grosse Bedeutung der Viehzucht in den an den Ostküsten und im adriatischen Hinterland liegenden Gebieten in der Vergangenheit als eine lebenswichtige Produktionsweise hervorzuheben, nicht nur für die Volksernährung sondern auch für den Warenaustausch.